

Eric Ketelaar

HRVATSKO ARHIVSKO ZAKONODAVSTVO I PRAKSA: IZMEĐU SNA I JAVE¹

UDK 930.25(497.5)(063)(094)

...jer između sna i jave
put posut je zakonima i praktičnim problemima
i tugom također, koju nitko ne može objasniti

...want tussen droom en daad
staan wetten in de weg en praktische bezwaren
en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren

Willem Elsschot (1882-1960)

Brak (Het huwelij) (1910)

Hrvatski sabor, raspravljajući 1865. godine o prvome hrvatskom arhivskom zakonu, usredotočio se na tri glavna problema: status arhivskoga gradiva, centralizaciju arhivskoga gradiva u Zemaljskom arhivu i, kao treće, na pitanje njegove dostu-

---

¹ Dr. Eric Ketelaar profesor je arhivistike na Sveučilištu u Amsterdamu. Članak predstavlja neznatno proširenu verziju njegovog izlaganja s 42. savjetovanja Hrvatskog arhivističkog društva i Državnog arhiva u Bjelovaru, održanog 2. listopada 2007. Izlaganje je održano u okviru MATRA projekta »Administrativna i upravna reforma u hrvatskoj arhivskoj službi« (»Institutional support for the Croatian archive service«). Kako kaže autor, u njemu je rekapitulirao ponešto iz izlaganja »Archives as spaces of memory«, održanog na godišnjem skupu Arhivističkog društva Ujedinjenog Kraljevstva (Society of Archivists of the United Kingdom), u Belfastu 29. kolovoza 2007., što je prošireno analizom hrvatskog zakonodavstva u okviru MATRA projekta.

Projekt MATRA (2007-2008.) financiran je sredstvima Europske unije, a koordiniraju ga Hrvatski državni arhiv i nizozemski Nationaal Archief. Za više informacija o projektu može se kontaktirati direktora projekta: <mailto:roelof.hol@nationaalarchief.nl> \o "blocked::mailto:roelof.hol@nationaalarchief.nl

pnosti.² Rasprava je potrajala pet godina prije no što je usvojen zakon 1870. godine. Moj je prijedlog da se usredotočimo na iste tri teme, ali u puno kraćem vremenu. Te su teme središnje i u Zakonu o arhivima i arhivskom gradivu iz 1997. godine, ali ne samo u njemu, već u svakoj raspravi ili oblikovanju arhivske politike, svugdje u svijetu.

Pitanju statusa arhivskoga gradiva može se pristupiti na dva različita načina. Prvo, kakav je status središnjeg državnog (nacionalnog) arhiva (i drugih arhivskih ustanova), je li on samostalna stručna ustanova, odgovorna predsjedniku, Saboru ili ministru (i ako je odgovorna ministru, kojem)? Ova su pitanja podjednako relevantna danas kao i 1865.-1870. godine. Novi su izazovi nastali u arhivskome zakonu 1997. kojim su postojeće arhivske ustanove preimenovane u državne arhive te je predviđen osnutak municipalnih, privatnih i specijaliziranih arhiva, tvoreći, barem na papiru, nacionalnu arhivsku mrežu. No o tome će biti više govora u drugome dijelu. Treći dio odnosit će se na dostupnost gradiva, dok će se prvi dio baviti i drugim aspektom statusa arhivskoga gradiva, točnije: time što je to arhivsko gradivo?

I.A.

Osnova za utvrđivanje statusa arhivskoga gradiva jesu članci 1., 2., 3. i 4. *Zakona o arhivskom gradivu i arhivima*. Koristeći pojam *arhivsko gradivo*, moramo biti svjesni da se radi o arhivističkoj *kuli babilonskoj*. U nizozemskoj terminologiji *archieff* označava ono što se u anglosaksonskim kulturama naziva *records* i *archives*, na njemačkom *Schriftgut* i *Archivgut*, a u hrvatskome arhivskom zakonu *registraturno i arhivsko gradivo*.

Definicija arhivskoga gradiva u članku 3. hrvatskog zakona sukladna je međunarodno prihvaćenoj definiciji.³

Arhivsko su gradivo zapisi ili dokumenti koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani.

Archives are considered to be memorials⁴ or documents created by corporated bodies or persons in pursuance of their activities, being of permanent significance for culture, history and science regardless of the place and time of their creation, not depending on the form and medium they have been preserved thereon.

Definicija koristi izraz *zapisi ili dokumenti*, a isti se izraz koristi i kod definiranja registraturnoga gradiva:

---

² Kolanović, J. L'institutionnalisation des archives et la quête de l'identité nationale en Croatie dans la seconde moitié du XIXe siècle. *Archives et nations dans l'Europe du XIXe siècle*. Paris : Ecole des chartes, 2004., 58-80, ovdje 70.

³ Principles for Archives and Current Records Legislation. *Janus* 1(1997), str. 110-116. Novija verzija objavljena je 2004. godine: Choy, S. Principles for Archives and Records Legislation. *ICA Study 19 – ICA/CLM 1996-2004, Committee on Archival Legal Matters*. 19(2006), str. 11-24.

⁴ Engleskom inačicom *zapisi* se prevode kao *records*, ali nisam mišljenja da prijevod ima smisla u pravnome tekstu (op. E. K.).

Registraturno gradivo jest cjelina zapisa ili dokumenata nastalih ili primljenih djelovanjem i radom pojedine pravne ili fizičke osobe.

Current records are all records or documents created or received through the function and activity of a particular corporate body (u prijevodu piše: of a particular corporated bodies, op. R.B.) or (natural, op. R.B.) person.

Međutim, kako dvije definicije, za arhivsko i registraturno gradivo, nisu povezane, u pravnome pogledu nejasno je što one točno znače.⁵ Štoviše, definicija registraturnoga gradiva (na engl. *current records*) manjeg je opsega od definicije arhivskoga gradiva: dio koji kaže »neovisno o obliku i tvornom nosaču« nedostaje iz definicije registraturnoga gradiva.

Netko će se zapitati i oko riječi registraturno: ona se odnosi na registraturu (pismohranu) u kojoj se fizički čuva poluaktivno gradivo. Ali mnogi papirnati dokumenti (npr. takozvani radni materijali javnih službenika) ili elektronički zapisi ne čuvaju se na jednome mjestu ili u fizičkome prostoru. Korištenje izraza registraturno može uzrokovati nesporazume navodeći na mišljenje da se ne odnosi na dokumente izvan registrature. Moglo bi se razmisliti (1) o prikladnijoj definiciji, umjesto izraza registraturno koji se koristi u arhivskome zakonu (misleći na: *records*, uključujući *current records*), te (2) potom definirati arhivsko gradivo kao odabir (selekciju) načinjen na registraturnom gradivu, odnosno na tekućim dokumentima/zapisima.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima pretpostavlja da bi moglo biti poteškoća oko utvrđivanja da li je neki dokument arhivski ili ne, jer članak 4. ovlašćuje ministra kulture da odluči, u slučaju nejasnoća, je li gradivo arhivsko, muzejsko ili knjižnično (u slučaju sumnje je li neko gradivo arhivsko, muzejsko ili knjižnično, odlučuje ministar kulture).

U skladu s *Načelima za arhivsko i spisovodstveno zakonodavstvo (Principles for Archives and Current Records Legislation)* koja je oblikovalo Međunarodno arhivsko vijeće (ICA Principles), *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* (članak 5.) definira djelokrug tijela na koja se odnosi. Odredba koja kaže da svaka državna arhivska ustanova utvrđuje popis stvaratelja i imatelja javnog arhivskog i registraturnog gradiva na području svoga djelovanja, veoma je dobra. Međutim, nije definirano što činiti ukoliko neka organizacija ili osoba tvrdi da ne potpada pod udar članka 5. Moglo bi se razmotriti da, u slučaju neslaganja, odlučuje ministar, s mogućnošću sudske žalbe.

Članak 10. koji se odnosi na ustanove koje su prestale djelovati također je usklađen s Načelima MAV-a. Budući da se koristi izraz (novo) *tijelo ili osoba*,⁶ a ne (*nova*) *javno-pravna osoba (public entity)*, ne isključuje se mogućnost prijenosa arhivskoga ili registraturnoga gradiva privatno-pravnoj osobi (*private entity*). Točno je da članak 6. zabranjuje otuđivanje javnoga arhivskog i registraturnoga gradiva. Bi

---

⁵ Uredba o uredskom poslovanju (1987.), međutim, ne sadrži ni definiciju zapisa/regiraturnoga gradiva (*records*), kao ni spisovodstva (*records management*).

⁶ U prijevodu koji je predočen Ketelaaru to je: *new entity*, op. R.B. U hrvatskome predlošku piše: *tijelo ili osoba*.

li to trebalo značiti da, u slučaju privatizacije, privatno-pravna osoba ne dobiva potrebno gradivo, pa čak niti privremeno?

Članak 4. zastupa međunarodno prihvaćeno načelo poštivanja arhivske strukture (*Strukturprinzip*), kao posljedicu načela poštivanja fondova (*respect des fonds*), tj. organske prirode gradiva i njegovog podrijetla (provenijencije).

Članak 4.

Arhivsko gradivo nastalo djelovanjem i radom pojedine pravne ili fizičke osobe čini cjelinu (arhivski fond) i u načelu se ne može dijeliti.

Registraturno gradivo može se dijeliti ili spajati zbog promjene unutarnjeg ustrojstva stvaratelja, prenošenja dijela ili svih njegovih poslova na drugog stvaratelja, zbog preuzimanja dijela ili svih poslova drugog stvaratelja, a uz prethodno pribavljeno mišljenje nadležnoga državnog arhiva.

Tijelo ili osoba koja donosi odluku o podjeli ili spajanju registraturnoga gradiva dužna je utvrditi imatelja za svaki dio ovako podijeljenoga ili spojenoga gradiva.

U slučaju sumnje je li neko gradivo arhivsko, muzejsko ili knjižnično, odlučuje ministar kulture.

Article 4

Archives created through the function and activity of a particular corporate body (u prijevodu piše: a particular corporated bodie, op. R.B.) or (natural, op. R.B.) person form a whole (archival fonds), and cannot, as a rule, be divided.

Current records may be split or merged due to a change of the internal structure of the creator, owing to a transfer of a part of or all the other creator's tasks, but only with a previously obtained opinion issued by a competent state archival institution.

A body or a person making a decision on the division or merger of current records is obliged to determine the owner of each part of the archives that are being split or merged.

In case of doubt whether a particular record is archival, museum or library by character,⁷ the minister of culture is called on to make a final decision.

Članak 1. arhivskog zakona kaže da zakon regulira »zaštitu javnog arhivskog gradiva«. Članak 2. kaže sljedeće:

Arhivsko i registraturno gradivo zaštićeno je bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se nalazi te je li registrirano ili evidentirano.

Archives and current records are protected regardless of whose property or possession they are in, regardless of who owns them, or whether they are registered or recorded.

---

⁷ Ketelaar je komentirao ovaj dio (by character), kao nejasan, no radi se o dodatku u prijevodu, koji ne odgovara hrvatskome izvorniku, jer ondje toga nema. Pored toga izraz gradivo (kad je riječ o situaciji u kojoj ministar odlučuje o nadležnosti, između arhiva, muzeja i knjižnica), preveden je kao records, a bilo bi prikladnije da je korišten neutralniji izraz, npr. (a particular) document ili material, op. R.B.

Čitavo poglavlje Zakona posvećeno je privatnome arhivskom gradivu. Zakon kaže (članak 32.) da se odredbe, koje se odnose na javno arhivsko gradivo, koliko je to moguće, trebaju također primijeniti i na privatno arhivsko gradivo. Nije jasno primjenjuju li se na svo privatno arhivsko gradivo ili samo na ono koje je registrirano kod Hrvatskog državnog arhiva (članci 30.-31.). Postoje arhivski zakoni koji sadrže odredbe o zaštiti privatnoga arhivskoga gradiva koje je od posebnog nacionalnog interesa, ali arhivsko zakonodavstvo koje obuhvaća sve privatno gradivo veoma je rijetko. To će također biti teško provedivo, s obzirom na golema sredstva koja bi se mogla bolje upotrijebiti na zaštitu privatnog gradiva koje je registrirano kao posebno značajno za povijest Hrvatske (članak 30. napominje: od interesa za državu – ja bih sugerirao nešto širu definiciju, koja ukazuje na interes naroda ili hrvatske nacije). Postoji 17.000 privatnih udruga u Hrvatskoj – pa ih svakako treba kategorizirati (u skladu s *Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva*), kako je predložila Melina Lučić.⁸ Predlažem da se članku 30. doda odgovarajuća odredba, npr.: Na ovo arhivsko gradivo odnose se sljedeći članci III. dijela Zakona (III. Privatno arhivsko gradivo).

I.B.

Kao što sam već rekao, članci 1., 2., 3. i 4. arhivskoga zakona temelj su za utvrđivanje statusa arhivskoga i registraturnoga gradiva. Da li je to dovoljno za stvaranje čvrstih temelja na kojima se može graditi arhivska teorija, metodologija i praksa, kao i arhivska politika?

Tehnologija mijenja način na koji organizacije djeluju. Istina, važne organizacijske promjene weberovskih birokratskih sustava (uključujući decentralizaciju i raslojavanje) započele su puno prije široke upotrebe osobnih računala.⁹ Ali informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT) omogućuju nove načine zajedničkog rada te veću fleksibilnost, interaktivnost i kontrolu. To funkcionira i unutar i izvan organizacije: poduzeće je mreža, a mreža je poduzeće, tvrdi Manuel Castells.¹⁰ Odnos između stvaratelja i njegovoga gradiva je zamagljen, budući da je zamagljena granica stvaratelja, kao i granica kojom je definiran zapis. U *e*-poslovanju i *e*-upravi sve je više zapisa nastalih u mrežnome okruženju u kojemu različiti partneri pridonose nastanku zapisa, do te mjere da je teško dodijeliti zapis ijednome od njegovih sustvaratelja (partnerskih stvaratelja).¹¹ U Australiji – gdje praktičari i teoretičari od 1960-ih razvijaju koncept *višestruke provijenijencije* – Chris Hurley odnedavno

⁸ Lučić, M. Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika. *Arhivski vjesnik* 46(2003), str. 53-67, ovdje 66.

⁹ Tough, A. Records and the transition to the digital. *Record Keeping in a Hybrid Environment...* Oxford : Chandos Publishing, 2006., str. 1-25, ovdje 1.

¹⁰ Castells, M. *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford : Oxford University Press, 2001., str. 64-78.

¹¹ Dollar, C. M. *Archival Theory and Information Technologies. The Impact of Information Technologies on Archival principles and Methods*. Macerata : University of Macerata, 1992., str. 50-51; Tibbo, H. Creating, managing, and archiving records: Changing roles and realities in the digital era. *Managing and Archiving Records in the Digital Era. Changing Professional Orientations*. Baden : hier + jetzt, Verlag für Kultur und Geschichte, 2006., str. 21-23.

predlaže teoriju paralelne provenijencije, dopuštajući da se identificiraju dva ili više tijela, svako smješteno u drugi kontekst, odatle pridonoseći provenijenciji zapisa, čak i onda kad su uključena u različite vrste aktivnosti, npr. u nastanak ili kontrolu zapisa.¹²

Još je problematičnije pitanje stvaratelja interaktivnih dokumenata i dokumenata povezanih hipervezama. U našem digitalnom svijetu tekstovi postaju hipertekstovi, koji ponovno nastaju (rekonstituiraju se) tijekom čitanja, čineći tako čitatelja autorom.¹³ Digitalni zapisi sve više i više nastaju u interaktivnom dijalogu između organizacije i klijenta, navodeći kupca ili građanina da postane sudionikom poslovne funkcije tijekom koje nastaje zapis, tj. da postane sustvaratelj zapisa. U našem digitalnom svijetu, interaktivnom i hipertekstualnom, ovaj društveni i kulturnološki fenomen sustvarateljstva upućuje na promjenu tradicionalne paradigme o organskoj prirodi zapisa i načela provenijencije. Ovi zapisi mogu biti održavani na serveru organizacije, tako da budu dostupni sustvarateljima.

Promjena paradigme omogućit će nam da ponovno razmotrimo granice između javnoga i privatnoga arhivskog gradiva. Oboje su dijelovi šireg konteksta, privatno gradivo nadopunjuje i podupire javno i *vice versa*.

Hrvatski *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* to prepoznaje u širokom nizu odredaba koje se odnose na privatno arhivsko gradivo. Važnost privatnoga arhivskoga gradiva prepoznata je i u arhivskoj politici koja obuhvaća kanadski koncept totalnih arhiva te drugim akvizicijskim politikama koje prihvaćaju depozite pojedina i privatnih organizacija.

Kao što kaže *Izvjешće o arhivima u proširenoj Europskoj Uniji (Report on archives in the enlarged European Union)*:

Memorija društva ne nalazi se samo u arhivskim službama (servisima), već i na središnjem računalu mreže, stvarajući okvire lokalnih, regionalnih i nacionalnih memorija i povijesti, ali također povijesti i identiteta političkih, religijskih i drugih društvenih grupa, kao i živih povijesti pojedinaca i obitelji. Ljudi surađuju u prikupljanju, čuvanju, opisivanju i obogaćivanju kulturnih memorija. U ovakvim kooperativnim zajednicama uloga arhivista 21. stoljeća razvit će se u ulogu posrednika i suoblikovatelja kulturnih memorija.¹⁴

Internet je povećao mogućnosti povezivanja privatnoga i javnoga arhivskoga gradiva. Jedan od mnogih primjera je *Projekt povijesti veterana (Veterans History Project)* Kongresne knjižnice. Donositelji zakona kojime je uspostavljen ovaj projekt 2000. godine, rekli su da veteranske povijesti »mogu obogatiti povijest naše nacije i njezinih ljudi kroz prenošenje njihovih pamćenja« i da

---

¹² Hurley, C. Parallel Provenance: (1) What if Anything is Archival Description?. *Archives and Manuscripts*, 33., 1(2005), str. 110-145.

¹³ Poster M. *What's the Matter with the Internet?* Minneapolis : University of Minnesota Press, 2001., str. 188.

¹⁴ Report on archives in the enlarged European Union (European Communities, Luxembourg 2005), 129. Dostupno također na adresi:
http://ec.europa.eu/transparency/archival_policy/docs/arch/reportarchives.pdf.

»je od najvećeg nacionalnog interesa sakupljanje i katalogiziranje usmene povijesti američkih ratnih veterana tako da buduće generacije mogu imati originalne izvore informacija u pogledu života i vremena sudionika rata te uvjeta kojima su bili podvrgnuti, tako da Amerikanci mogu zauvijek pamtiti one koji su služili u ratu i da mogu iz prve ruke naučiti ponešto o heroizmu, dosadi, užasima i trijumfima rata.«¹⁵

Priče su pomagale ljudima da prežive, davale su smisao svijetu; priče nisu samo sredstvo razumijevanja, već također i sredstvo pamćenja.¹⁶

Christina Twomey nedavno je istraživala seriju B510 u Nacionalnom arhivu Australije: molbe podnesene pred Građanskim fondom za ratne zarobljenike, osnovanim 1952. godine, radi dodjele finansijskih naknada australskim civilima zatočenicima za vrijeme rata.¹⁷ Ljudi su opisivali, češće puta nadugo i naširoko, ratna iskustva na bolan i katarzičan način. Nastaje, zaključuje Twomey, »opipljiv osjećaj da su sad bivši zarobljenici otkrili dugo traženu neuhvatljivu publiku za kojom su tragali.«¹⁸ Zapisivanje i predstavljanje vlastitih priča pred drugima u ovome slučaju omogućilo je ljudima »da artikuliraju vlastite ratne povijesti, te im je, na psihoanalitički način, otvorilo mogućnost da se izraze i da se počnu integrirati u sadašnjost.«¹⁹ Kao i u slučaju usmene povijesti ljudi mogu sukreirati i konstituirati i arhivsku jedinicu, dio fonda ili zbirke.²⁰

Poznatij južnoafričkoj *Komisiji za istinu i pomirenje* (KIP) (engl.: *Truth and Reconciliation Commission*) obratilo se 22.000 ljudi: sve njihove pripovijesti bile su zabilježene i dostupne su, u načelu, u KIP-ovom arhivu. Dvije tisuće ljudi bile su pažljivo odabrane da ispričaju svoje priče publici.²¹

Mnoge od ispovijesti žrtava i počinitelja bile su isprepletene, što je početak zajedničke priče – ne i zajedničke »istine« – koji bi mogao voditi zajedničkom žalovanju koje je potrebno za pomirenje.²² Zajedničke priče trebaju zamijeniti različite verzije prošlosti, kakve su podržavale različite stranke, etničke ili religijske grupe.

Kako arhivske ustanove mogu biti povezane s ovakvim bogatstvom materijala, polazeći od širokog društvenog interesa u prikupljanju i arhiviranju?²³ Prije no što pokušam odgovoriti na ovo pitanje, u posljednjem dijelu ovoga rada, želim se usredotočiti na najpohvalniju odredbu hrvatskog arhivskog zakona: članak 3.

»Registraturno gradivo smatra se arhivskim gradivom u nastajanju« (»Current records are considered to be archives in creation«), kaže članak 3. Zakona o arhiv-

¹⁵ Public law 106–380, 114, stat. 1447, dostupno preko: <http://www.loc.gov/vets/about.html>.

¹⁶ *Telling stories. Indigenous history and memory in Australia and New Zealand*. Crows Nest, 2001.

¹⁷ Twomey, C. »Impossible history«: trauma and testimony among Australian civilians interned by the Japanese in World War II. *History on the couch. Essays in history and psychoanalysis*. Melbourne: Melbourne University Press, 2003., str. 155-165.

¹⁸ Twomey, Impossible history, str. 164-165.

¹⁹ Twomey, Impossible history, str. 165.

²⁰ Cupek Hamill, M. Arhivistika i usmena povijest. *Arhivski vjesnik*. 45(2002), str. 219-226.

²¹ Informaciju mi je dao Verne Harris, arhivist u Zakladi Nelsona Mandele.

²² Akhavan, P. Justice in The Hague, peace in the former Yugoslavia? A commentary on the United Nations War Crimes Tribunal. *Human Rights Quarterly*. 20(1998), str. 737-816, ovdje 740.

²³ Ketelaar, E. Being digital in people's archives. *Archives and Manuscripts*. 31(2003), str. 8-22.

skom gradivu i arhivima. Smatram to superiornim odrazom paradigme o records kontinuumu.

I dok model životnog ciklusa prikazuje život zapisa tako kao da prolaze kroz različite faze ili periode,²⁴ model kontinuuma tvrdi da se sve aktivnosti, od prihvaćanja dokumenata u spisovodstveni sustav, do upravljanja njima, korištenja i izlučivanja, ne pojavljuju linearno, od nastanka do konačnog raspolaganja, već u kontinuitetu, ponavljajući se (u povratnim ciklusima). Primjerice, vrednovanje se pojavljuje na početku, kad se ocjenjuje hoće li dokumenti biti obuhvaćeni sustavom ili ne. Ali i opis i zaštita također uključuju vrednovanje: što opisivati, a što ne, što sačuvati, a što ne? »Odabirom odgovarajućih digitalnih metoda zaštite, određujemo koji će aspekti ovakvih entiteta biti sačuvani, koji će biti žrtvovani ... moramo odabrati što ćemo izgubiti (tj. čega ćemo se odreći)«²⁵

Sljedeći primjer stvaranja i čuvanja dokumenata u kontinuitetu je opis. U svijetu audiovizualnih arhivskih digitalnih medija upravljanje je pomaklo opis s kraja TV- i radio-produkcije na početak, kad nastaju metapodatci, dodani i vidljivi u različitim fazama tog procesa, koji ne završava, sve dok se materijal koristi. Arhivska cjelina nije nikad zatvorena, oblikuje se anticipacijom budućnosti, kako je napisao Derrida.²⁶

U konceptualizaciji records kontinuuma, spisovodstveni objekti »obilježeni su procesima nastanka i kontinuiranog oblikovanja«.²⁷ Četiri dimenzije modela records kontinuuma – stvori, obuhvati, organiziraj i pluraliziraj – nisu linearne faze, nego petlje koje se ponavljaju i oblikuju dokumente u svakoj od dimenzija simultano.²⁸ Svi elementi modela pridonose nastanku dokumenata.²⁹ To je vizualizirano u spiralnom modelu nastajanja dokumenata koju je nedavno predložio Brien Brothman.³⁰ Izraz nastajanje odražava »međusobni utjecaj odnosa procesa i finalnog proizvoda«, ili »paradoks zastoja i preobražaja« (»paradoks stáze i trasformacije«). Izraz navodi na nešto što je u razvoju, ali isto tako i na krajnji rezultat tog razvoja. Digitalni zapis

---

²⁴ Bantin, P. C. Strategies for Managing Electronic Records: A New Archival Paradigm? An Affirmation of Our Archival Traditions? *Archival Issues*. 23, 1(1998), str. 17–34. Online verzija: <http://www.indiana.edu/~libarch/ER/macpaper12.pdf>

²⁵ Rothenberg, J. Preserving Authentic Digital Information. *Authenticity in a Digital Environment*. Washington DC : Council on Library and Information Resources, 2000., str. 55-56; Bikson, T. K., Frinking, E. J. *Preserving the Present: toward viable electronic records*. The Hague : Sdu Publishers, 1993., str. 68.

²⁶ Derrida, J. *Archive fever. A Freudian impression*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1996. str. 18, 68; Derrida, J. *Archive fever. A Seminar... Refiguring the archive*. Dordrecht/Boston/London : Kluwer Academic Publishers, 2002., str. 40.

²⁷ Upward, F. The records continuum. *Archives: Recordkeeping in Society*. Wagga-Wagga, Charles Stuart University 2005), (Topics in Australasian Library and Information Studies, no. 24), str. 197-222, ovdje 206.

²⁸ Reed, B. Beyond Perceived Boundaries: Imagining the potential of pluralised recordkeeping. *Archives and Manuscripts*. 33, 1(2005), str. 176-198, ovdje 179.

²⁹ Nesmith, T. [Review of] *Archives, Recordkeeping and Society*. *Archives and Manuscripts*. 33, 2(2005), str. 171-177, ovdje 174.

³⁰ Brothman, B. Archives, Life Cycles, and Death Wishes: A Helical Model of Record Formation. *Archivaria*. 61(2006), str. 235-269.

nije nikad »dovršen«, nikad kompletan, »uvijek je u procesu nastajanja«.³¹ Svaka interakcija, intervencija, upit i interpretacija koju poduzimaju stvaratelj, korisnici ili arhivisti, aktivira ponovno zapis.³² »Nastajanje zapisa omogućuje da se svaka od faza uobičajenog upravljačkog životnog ciklusa može pojaviti na više mjesta u vremenu i prostoru.«³³ Zamislite, npr. internetske stranice raznih ministarstava i državnih agencija. Radi se o zapisima i arhivskom gradivu u nastajanju, koje se neprekidno mijenja. Nedavno su, u članku u *Arhivskom vjesniku*, prikazane aktivnosti Hrvatske informacijsko-dokumentacijske agencije (HIDRA).³⁴ Njihovo arhiviranje internetskih stranica spada jasno pod udar Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, i moglo bi se zaključiti da HIDRA dijeli nadzor nad digitalnim zapisima s HDA.

Jedna od strategija za digitalnu zaštitu jest inkapsulacija digitalnih objekata i njihovo čuvanje u digitalnim spremištima. Svaki put kad se zapis povlači iz spremišta, radi se digitalna kopija, s pridodatim metapodacima koji pokazuju kada, za koga i u koju svrhu je zapis aktiviran. Svako aktiviranje dodaje sloj metapodataka osnovnome zapisu. Sva ova aktiviranja čini su sustvarateljstva koje određuje značenje zapisa. Kako piše Brothman, nastanak zapisa se ne može svesti

»na originalni kontekst ili pojedinačan trenutak nastanka....niti zapisi mogu jednostavno dosegnuti završnu fazu ili stanje. Naprotiv, objekti i procesi uhvaćeni su u dinamiku odlaženja i vraćanja, s pojavljivanjem istog i različitog, ponavljanjem i vraćanjem, ali isto tako udaljavanjem i razlikovanjem.«³⁵

Arhivska teorija počinje osiguravati oruđa koja će preoblikovati nastanak zapisa - i proces i finalni proizvod. Takvo preoblikovanje vodit će također reorganizaciji u kojoj se preraspodjeljuju odgovornosti, na primjer između stvaratelja dokumenta i arhivskih institucija. Hrvatski arhivski zakon prepoznaje records kontinuum, ali njegova ograničenja u pogledu odgovornosti još uvijek su u velikoj mjeri vezana uz papirnatu paradigmu. U nastavku records kontinuum može otvoriti put za nove odnose između stvaratelja i arhivskih institucija, čak štoviše, između arhivskih institucija različitih razina.

I.C.

Arhivski zakon sadrži i korisne odredbe o spisovodstvu. Zakon ne određuje doslovce (kako to nalažu Načela MAV-a) da Nacionalni arhiv treba razviti standarde i donijeti propise glede spisovodstva, već stvaratelji, ne samo da pribavljaju mišljenje

³¹ McKemish, S. Are Records Ever Actual? *The Records Continuum. Ian Maclean and Australian Archives First Fifty years*. Clayton : Ancora Press and Australian Archives, 1994., str. 187-203, ovdje 200.

³² Ketelaar, E. Tacit Narratives: The Meanings of Archives. *Archival Science* 1(2001), str. 143-155. <http://cf.hum.uva.nl/bai/home/eketelaar/TacitNarratives.pdf>.

³³ Brothman, B., str. 261.

³⁴ Gervas-Delić, A., Milinović, M. Prikupljanje, odabir, obrada i pohrana dokumenata sa službenih mrežnih stranica tijela javne vlasti Republike Hrvatske. *Arhivski vjesnik*. 49(2006), str. 91-106, ovdje 105-106.

³⁵ Brothman, B. str. 260.

arhivskih ustanova prije poduzimanja mjera koje se odnose na njihove dokumente, već trebaju omogućiti i nadzor i slijediti upute državnih arhiva u pogledu zaštite, a prepoznata je pri tome uloga državnih arhiva i u pogledu oblikovanja standarda. Štoviše članak 9. ovlašćuje državni arhiv da naredi ustanovi, koja ne provodi valjano upravljanje svojim registraturnim i arhivskim gradivom, provedbu propisanih mjera sređivanja, popisivanja ili fizičke zaštite registraturnoga i arhivskoga gradiva.

Iako je državnim arhivima Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima dodijeljena značajna uloga u odnosu na spisovodstvo, upadljivo je da članci 43. i 45. koji nabrajaju zadaće državnih arhiva, šute o spisovodstvu. Štoviše, čini se da nema odredbe koja garantira uniformnost (ili barem koordiniranost) standarda, propisa i uputa koje dolaze iz Hrvatskog državnog arhiva na državnoj razini te državnih arhiva na regionalnoj razini.

Mora se također zamijetiti neusklađenost između Zakona o arhivskom gradivu i arhivima i Uredbe o uredskom poslovanju (donesene temeljem članka 401. Zakona o upravi, NN 16/1978). Prema članku 25. te Uredbe, nadzor nad provedbom Uredbe provodi državno tijelo odgovorno za javnu upravu te (za jedinice lokalne uprave i samouprave) lokalne samoupravne jedinice nadležne za javnu upravu. Postavlja se pitanje u kakvom je odnosu ovaj nadzor naspram nadzora dodijeljenog državnim arhivima u skladu s člankom 7. arhivskoga zakona. Ista divergencija postoji i u odnosu na donošenje propisa: članak 26. Uredbe kaže da čelnik republičkog organa nadležnog za poslove opće uprave uputstvom propisuje potanja pravila postupanja i načina rada uredskog poslovanja, pa nije kompatibilan sa člankom 7. arhivskoga zakona, po kojemu su stvaratelji dužni postupati prema uputama nadležnih državnih arhiva. Predlažem da se ove nesuvislosti između arhivskoga zakona i Uredbe o uredskom poslovanju (koje se također tiču i drugih problema, primjerice odabiranja ili vrednovanja) poprave. Uredba sadrži odredbe o upravljanju predmetima i korespondencijom, ali ne zahvaća na cjelovitiji način spisovodstvo.

O tekućem gradivu ne govori samo *Uredba o uredskom poslovanju*, već i *Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva* (donesen odlukom ministra kulture u skladu s člankom 8. Zakona o arhivskom gradivu i arhivima). Ovaj propis bavi se tekućim zapisima i javnim arhivskim gradivom izvan arhivskih ustanova.

II.

Drugi dio mojega rada bavi se nacionalnom arhivskom mrežom. Treba znati da je u razdoblju 1865.-1870. bilo govora o centralizaciji: svo arhivsko gradivo gradova, županija i obitelji trebalo je biti centralizirano u Zemaljskome arhivu. Ali ta ideja je napuštena. Važeći arhivski zakon (iz 1997.), umjesto nametanja *fizičke* centralizacije arhivskoga gradiva, proklamira kombinaciju pravne centralizacije s decentralizacijom, kombinaciju hijerarhije i mreže.

Članak 39. arhivskoga zakona u tome je ključan:

Arhivska služba obavlja se kao javna služba obvezno na cijelom području Republike Hrvatske.

Arhivsku službu obavljaju, kao javne ustanove, Hrvatski državni arhiv, područni državni arhivi te arhivi jedinica lokalne samouprave i uprave.

Određene poslove arhivske službe mogu, kao ustanove, obavljati specijalizirani arhivi i privatni arhivi, na način uređen ovim Zakonom i drugim propisima.

The archival service is a compulsory public service that is carried out for the whole territory of the Republic of Croatia.

Public institutions such as the Croatian State Archives, regional state archival institutions and archival institutions in units of local self-government and administration carry out the archival service.

Specialized archival institutions and private archival institutions may perform certain tasks of the archival service, and in doing so act as institutions in the manner regulated by this Act and other regulations.

Kao pravna konstrukcija hrvatski arhivski sustav je savršen. Međutim, kako on djeluje u praksi? Primjerice, članak 49. osigurava državnim arhivima obavljanje arhivske službe, za i na račun lokalne samoupravne jedinice, ukoliko sama ne uspostavi vlastitu arhivsku ustanovu. To je slovo zakona, no funkcionira li ono?³⁶ To je pitanje politike, ne samo arhivske politike, već politike koja se tiče odnosa središnje, državne i lokalne uprave, poglavito vezano uz raspodjelu financija. Slovo zakona je jasno, ali čini se da se ono u praksi ne provodi. Moglo bi se razmisliti o prilagodbi politike (i pratećih propisa), da bude slična onome što se provodi u Francuskoj, Nizozemskoj i drugim zemljama čiji zakoni propisuju zajedničko upravljanje i zajedničku odgovornost za državno, regionalno i municipalno arhivsko gradivo. U Nizozemskoj, primjerice, regionalni centri su uspostavljeni zajedničkim naporom više municipalnih zajednica ili po odluci municipalnog vijeća i države. Partneri u regionalnom centru dijele troškove i odgovornost (a to je drugačije od onoga što predviđa hrvatski arhivski zakon). S arhivističke točke gledišta nije jasno kako se osigurava koordiniranost arhivske mreže u Hrvatskoj. Kakav je, primjerice, odnos između HDA, kao »središnjeg i matičnog državnog arhiva« (članak 41.), regionalnih državnih arhiva i arhiva jedinica lokalne samouprave? Nije jasno niti kakav je odnos između arhivske uprave, u sastavu Ministarstva kulture (članak 40.) i Hrvatskog državnog arhiva.

Arhivska uprava zamišljena je da bude »upravno, stručno i nadzorno tijelo«.³⁷ No kako sam informiran to nije provedeno. No bilo provedeno ili ne, ostaje pitanje: da li je Hrvatski državni arhiv neovisna stručna ustanova kakvu je želio Sabor 1865.-

---

³⁶ Nisam pronašao odredbu usporedivu s člankom 60. slovenskog arhivskog zakona: Vlada će, 6 mjeseci nakon stupanja na snagu ovoga Zakona, uskladiti mrežu javnih ustanova – regionalnih arhivskih ustanova nadležnih za obavljanje arhivske djelatnosti – s odredbama Zakona te će donijeti potrebne sastavne akte.

³⁷ Kolanović, J. Arhivska služba Republike Hrvatske: Stanje i izgledi razvoja. *Arhivski vjesnik*. 44(2001), str. 11-32, ovdje 15.

1870. godine, čemu je bio posvećen i kongres u Dubrovniku 1999. godine?³⁸ Na tome kongresu Charles Kecskemeti je tvrdio »da nema sumnje da preživljavanje funkcije pamćenja države traži, pa čak i u novim demokracijama, snažnu središnju arhivsku ustanovu«. ³⁹ Ali on je također uočio ubrzanje »trends prema decentralizaciji i jačanju lokalne autonomije, zajedno sa stvaranjem novih pridruženih struktura, namijenjenih stručnoj suradnji«. ⁴⁰ Načela MAV-a žele da nacionalnim arhivima bude omogućena vodeća uloga u zajednici arhivskih ustanova, unutar i izvan vladinog sektora (u javnom i privatnom sektoru). Zakon je u tome pogledu manjkav. Članak 45. ovlašćuje Hrvatski državni arhiv da »daje mišljenje ministru kulture o programima rada državnih arhiva«, što se čini daleko od vodeće uloge. S druge strane, neke funkcije spomenute u istome članku, ukazuju na aktivniju ulogu HDA, tj ulogu koja je značajna na nacionalnoj razini, jer on:

- vodi registar arhivskih fondova i zbirki RH;
- obavlja informativno-dokumentacijsku službu o arhivskom gradivu na području RH;
- vodi upisnik svih arhiva u RH;
- vodi upisnik vlasnika arhivskog gradiva RH u privatnom vlasništvu;
- vodi evidenciju osoba zaposlenih u državnim arhivima;
- izrađuje plan školovanja i drugih oblika izobrazbe stručnog arhivskog osoblja.

Štoviše, postojanje središnjih laboratorija u HDA, Hrvatske kinoteke kao nacionalnog filmskog arhiva, Zavoda za arhivistiku i pomoćne povijesne znanosti i Razvojne službe, podrazumijeva u najmanju ruku podupiruću ulogu, koja koristi i regionalnim državnim i lokalnim arhivima.

Moglo bi se reći da Hrvatskome arhivskom vijeću pripada dio koordinativne uloge dodijeljene, prema Načelima MAV-a, nacionalnim arhivima, stoga što Vijeće razmatra srednjoročne i dugoročne programe razvitka arhivske djelatnosti te programe rada i godišnja izvješća državnih arhiva.

Članak 39. određuje da arhivsku službu ne provode samo HDA i regionalni državni arhivi, već da je obavljaju i specijalizirane i privatne arhivske ustanove, poput sveučilišnih, poslovnih, crkvenih, bankovnih arhiva itd. Vrlo je korisno da Zakon predviđa i ovakve specijalizirane i privatne arhivske ustanove, ali se postavlja pitanje kako one zapravo funkcioniraju unutar nacionalne arhivske mreže arhivskih ustanova.

---

³⁸ Kolanović, J. Autonomija arhivske službe. *Arhivski vjesnik*. 42(1999), str. 29-42.

³⁹ »...there is little doubt, that the survival of the memory function of the State requires, in the new democracies too, a strong central archival agency...«. Kecskemeti, C. Integration of Separated Archives for the Preservation of National Memory. *Arhivski vjesnik*. 42(1999), str. 209- 215, ovdje 215.

⁴⁰ »...the trend towards decentralisation and the strengthening of local autonomy, together with the creation of new associative structures for professional co-operation. « Isto.

III.A.

Treći i posljednji dio mojeg rada tiče se dostupnosti arhivskoga gradiva.

Arhivski zakon s pravom posvećuje puno pozornosti pitanju dostupnosti gradiva (članci 18-28, također treba vidjeti i članak 14, stavak 5, i članak 35, stavak 2.).⁴¹ Ove odredbe odnose se na javno i privatno gradivo u arhivskim ustanovama, dok je dostupnost tekućeg gradiva (tekućih zapisa/registratornog gradiva) regulirana *Zakonom o pravu na pristup informacijama*. Međutim, članak 20, stavak 3, Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, odnosi se također i na tekuće gradivo, čemu ću se, kao anomaliji, vratiti kasnije.

Pregled odredaba o dostupnosti i korištenju Zakona, kao i ministarskog Pravilnika o korištenju arhivskoga gradiva (temeljem članka 26. Zakona), mora uzeti u obzir ne samo MAV-ova Načela za arhivsko i spisovodstveno zakonodavstvo, nego još više Preporuku R (2000)13 Ministarskog odbora Vijeća Europe o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva.⁴² Uz nekolicinu iznimaka, Zakon i Pravilnik sukladni su MAV-ovim Načelima i Preporukom Vijeća Europe.

Mnogi članci Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva prepričavaju ili doslovice prenose članke Zakona o arhivskom gradivu i arhivima.⁴³ Pravilnik se ne odnosi samo na javno i privatno arhivsko gradivo u arhivskim ustanovama, već također i na gradivo »koje se čuva u javnim ustanovama (muzejima, knjižnicama, institutima itd.)«. ⁴⁴ To se uglavnom odnosi na arhivsko gradivo prikupljeno u knjižnicama i muzejima prije uspostave nacionalne arhivske mreže tijekom 1950-ih.

Članak 10. Pravilnika, koji dopušta privremenu zabranu korištenja arhivskoga gradiva ukoliko je ono oštećeno ili je u postupku restauracije, sam po sebi predstavlja dobru odredbu, ali nema zakonsku osnovu u arhivskome zakonu. Također nije jasno postoji li mogućnost priziva odluke u skladu s člankom 10., i jesu li odredbe članka 13. (o vanrednim dozvolama) primjenljive u slučaju kad je korištenje gradiva odbijeno prema članku 10.

Članak 22. Zakona posvećen je »vanrednim dozvolama korištenja«. Prije dozvole korištenja inače nedostupnog gradiva, ravnatelj arhivske ustanove treba priskrbiti mišljenje Arhivskoga vijeća. Članak 13. Pravilnika napominje i da treba pribaviti mišljenje stvaratelja. Potonji zahtjev trebao bi također biti uključen u Zakon. Traženje mišljenja od stvaratelja potrajat će neko vrijeme, što još više produžuje

⁴¹ U engleskom tekstu članak 19. *publicistički* je preveden kao »public« (javni) umjesto *publicizing* ili *journalistic*, kako je to učinjeno u članku 3. *Pravilnika o korištenju arhivskoga gradiva* (op. E. Ketelaar).

⁴² <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=366245&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>

⁴³ Neki članci Pravilnika o korištenju arhivskoga gradiva odstupaju od Zakona, no razlog tome može biti u nepreciznome (Ketelaar kaže: netočnome) prijevodu. Ketelaar dalje kaže, da članak 19. Zakona dopušta korištenje »za znanstvena istraživanja« tj. »for scientific research«, dok Pravilnik na odgovarajućem mjestu, u članku 3., koristi izraz »scholarly research« (no to je u oba predložka ujednačeno, naime u hrvatskim izvornicima to je na oba mjesta *znanstveno istraživanje*, op. R.B.).

⁴⁴ I tako dalje je neprikladan izraz u pravnome propisu zbog beskonačnosti na koju upućuje.

ionako veoma dugačak postupak (od maksimalno 60 dana), propisan Pravilnikom (članci 13-17).

Članak 23, stavak 5. Zakona dopušta posudbu gradiva za potrebe izložbe »ukoliko su osigurani uvjeti za njegovu zaštitu i sigurnost i uz obvezu da se zaštitno snimi na trošku posuditelja, prije predaje«. Ovi uvjeti specificirani su u člancima 23. i 24. Pravilnika. Članak 23. Pravilnika rekapitulira Zakon, ali i dodaje uvjet da će gradivo, u slučaju štete, biti restaurirano na račun stranke koja je tražila posudbu. Tako Pravilnik proširuje okvire Zakona, što nije umjesno.

Prema članku 24. Zakona o arhivskom gradivu i arhivima potrebna je posebna dozvola nadležnog arhiva »za korištenje arhivskoga gradiva u svrhu promidžbe, stjecanja dobiti, za umnažanje ili za objavljivanje reprodukcije zapisa«. Iz Preporuke Vijeća Europe isključena je stavka »komercijalne dobiti proizašle iz moguće objave arhivskog gradiva« (*commercial by-effects resulting from the possible publication of archives*). S pretpostavkom da je članak 24. dobro preveden s hrvatskoga, on kaže da preslike arhivskog gradiva (=arhivskih dokumenata?) ne smiju biti umnožene (kopirane) ili objavljene bez dozvole.⁴⁵ To bi bilo u skladu s međunarodno prihvaćenom arhivskom politikom. Međutim članak 38. Pravilnika kaže da je potrebna »posebna dozvola za objavu gradiva«, koju daje ravnatelj Arhiva. Odnosi li se »objava arhivskog gradiva« na publiciranje čitavih dokumenata i je li dozvoljeno objavljivanje *iz* gradiva? Ukoliko objavljivanje *iz* gradiva ne bilo moguće bez traženja dozvole, to bi bilo protivno općenito prihvaćenim načelima o dostupnosti i korištenju gradiva.⁴⁶

Preporuka Vijeća Europe (članak 11.) uspostavlja pravo žalbe protiv odbijanja zahtjeva za korištenje gradiva; u posljednjem stupnju moguće je podnošenje sudske žalbe. Članak 25. arhivskog zakona omogućuje žalbu ministru kulture. Moguće je da je žalba sudu, nakon ministrove odluke, regulirana nekim drugim zakonom. Ukoliko to nije slučaj, Zakon o arhivskom gradivu i arhivima trebao bi biti dopunjen radi potpunije usklađenosti s Preporukom Vijeća Europe.

Članak 18. Zakona i članak 4. Pravilnika proklamiraju pravo svih korisnika na korištenje javnog arhivskog gradiva, pod jednakim uvjetima. Međutim, članak 34. Pravilnika isključuje »sve osobe protiv kojih je podnesena kaznena prijava, pokrenuta istraga ili se vodi kazneni postupak«. To nije u proturječju samo sa člankom 18. Zakona već i s Preporukom Vijeća Europe (članak 5.):

»Dostupnost javnom arhivskom gradivu je pravo. U političkom sustavu koji poštuje demokratske vrijednosti, ovo se pravo primjenjuje na sve korisnike, bez obzira na njihovu nacionalnost, status ili funkciju.«

---

⁴⁵ Prema čl. 43. Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva (iz 1999. godine), potrebna je posebna dozvola tj. posebno odobrenje arhiva »za umnažanje ili za objavljivanje reprodukcija ili samoga arhivskog gradiva« (»...for the duplication or publication of reproductions or original archival records...«).

⁴⁶ Moglo bi se pretpostaviti da Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima uključuje načelo poštenog korištenja (fair use), koje dopušta korištenje u svrhe komentiranja i kritiziranja (što uključuje, op. R.B., usp. Zakon o autorskom pravu..., čl. 80-97., NN 67/2003).

U sukobu je s člankom 6, stavak 2. *Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* (»Svatko osumnjičen za kriminalno djelo smatrat će se nevinim dok se ne dokaže da je kriv prema zakonu«), odbiti građansko pravo onome tko nije osuđen, već je osumnjičen, nalazi se pod istragom ili je protiv njega pokrenut kazneni postupak. Čak i onome tko je optužen (a nije osuđen) za bilo koju od inkriminacija popisanih u članku 33. Pravilnika, ne može se zaniijekati pravo dostupnosti arhivskoga gradiva.

Preporuka Vijeća Europe traži da »zakoni i propisi koji se odnose na pitanja dostupnosti javnoga arhivskoga gradiva trebaju biti koordinirani i usklađeni sa zakonima koji se odnose na srodna područja, poglavito s onima koji se odnose na pitanja dostupnosti informacija pohranjenih kod tijela javne uprave, te na pitanja zaštite podataka« (»Acts and regulations concerning access to public archives should be co-ordinated and harmonised with the laws concerning related areas, in particular with that on access to information held by public authorities and that on protection of data.«). Opseg Zakona o pravu na pristup informacijama širi je od Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, zbog velike širine pojmova tj. definicija informacija i dokumenta u njemu, u usporedbi s definicijama arhivskoga i registraturnoga gradiva (tj. tekućih zapisa) u arhivskome zakonu. Arhivsko i registraturno gradivo su također informacije u smislu Zakona o pravu na pristup informacijama. Čini se da nema odredbe koja sprječava ili onemogućuje ikoga da se pozove na Zakon o pravu na pristup informacijama, kad traži uvid u arhivsko gradivo pohranjeno u nekoj arhivskoj ustanovi ili informacije iz tekućeg (registraturnog) gradiva. Stoga bi odredbe o dostupnosti i korištenju u Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima bile nepotrebne. U nekim slučajevima Zakon o pravu na pristup informacijama stavlja korisnika u bolju poziciju od arhivskog zakona. Primjerice, prema članku 11, stavak 4. Zakona o pravu na pristup informacijama, ovlaštenik (podnositelj zahtjeva) nije dužan navesti razloge traženja pristupa informacijama, dok Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva (članak 8), traži od korisnika da podnese pisani zahtjev u kojemu je navedena i tema istraživanja, odnosno druga svrha istraživanja. Ako ta svrha nije pokrivena člankom 19. arhivskoga zakona, dostupnost gradiva može ili mora biti uskraćena. To je samo jedan od primjera neusklađenosti dvaju zakona.

Sljedeći primjer je članak 16., stavak 1. *Zakona o pravu na pristup informacijama*, koji omogućuje svakome da zatraži nadopunu ili ispravak netočne informacije koja mu je pružena temeljem zahtjeva. Primjenjuje li se to pravo i na arhivsko gradivo u jednoj arhivskoj ustanovi? Isto se pitanje nameće u svezi mogućnosti primjene članka 20, stavka 1. *Zakona o zaštiti osobnih podataka* na arhivsko gradivo (dopuna, zamjena ili brisanje osobnih podataka ukoliko su podatci nepotpuni, netočni ili neažurni tj. zastarjeli). Budući da svi podatci u arhivima u neko doba postaju zastarjeli znači li to da mogu biti uništeni na zahtjev onoga tko je predmet podataka?

Članak 20. *Zakona o arhivskom gradivu i arhivima* regulira dostupnost arhivskoga i registraturnoga gradiva koje sadrži podatke vezane za obranu, međunarodne odnose i poslove nacionalne sigurnosti, uključujući one povezane s održavanjem

reda⁴⁷ i mira te s gospodarskim interesima države. Ukoliko bi njihovo objavljivanje imalo štetne posljedice za nacionalnu sigurnost, gradivo postaje dostupno nakon 50 godina, »ako posebnim propisom nije drukčije određeno«. U kakvom je to odnosu prema Zakonu o pravu na pristup informacijama, koji obvezuje javne vlasti da zani-jeću pristup informacijama ukoliko su informacije proglašene državnom, vojnom ili službenom tajnom temeljem zakona ili kriterija utvrđenih zakonom. Jedan od načina tumačenja dvaju zakona jeste taj da svaka državna, vojna ili službena tajna ostaje nedostupna i nakon protoka 50 godina. Ako je tako, koliko dugo i tko je ovlašten za ukidanje tajnosti? U nekim zemljama (npr. Ujedinjenom Kraljevstvu) zakonodavac je radije regulirao dostupnost propisima o slobodi informacija, negoli arhivskim zakonodavstvom. Čini se da u Hrvatskoj nije učinjen nikakav odabir, pa je razgrani-čenje između dva propisa ostalo neriješeno (u vakuumu).

III.B.

Koja je opća društvena korist od dostupnosti tekućeg (registraturnog) i arhiv-skog gradiva? Pamćenje društva temelji se na prikupljenim pamćenjima, živim po-vijestima pojedinaca i zajednica.⁴⁸ Konačno, kolektivno pamćenje nalazi se i u poje-dincima, koji su podjednako bitni, kao i već prepoznato (opće prihvaćeno) pamćenje ustanova, u konstituiranju, čuvanju, korištenju i prijenosu priča, iskustava i sjeća-nja.⁴⁹ Stoga je pristup pojedinaca njihovim spisima (predmetima), jedno od sredsta-va kojima zajednica, tj. društvo, upoznaje i čuva svoju prošlost. Pravo da se zna nije samo pravo pojedinaca: to je »također kolektivno pravo, koje je izvedeno iz povi-jesti, radi sprječavanja ponavljanja nasilja u budućnosti«. Ono se pojavljuje i u sve-ćanoj izjavi Vijeća Europe, u njegovoj Preporuci iz 2000. godine, upućenoj drža-vama članicama, u svezi europske politike o dostupnosti arhivskoga gradiva, koja kaže da »država ne postaje posve demokratska dok svaki od njezinih stanovnika nema mogućnost objektivnog spoznavanja svoje prošlosti.«⁵⁰

Ovo nas vodi drugačijem pristupu, dostupnosti kao demokratskome imperativu, pristupu koji ide putem korporativne odgovornosti. »Dobro čuvano /održavano/ i dostupno arhivsko gradivo«, objavilo je Vijeće Europe 2003. godine, »pridonosi demokratskome funkcioniranju društava, pogotovo tijekom razdoblja značajnih promjena u Europi.«⁵¹ Stoga je liberalizacija dostupnosti dokumenata jedan od najznačajnijih uvjeta koje Europska Unija i Vijeće Europe nameću nacijama koje se

---

⁴⁷ Engleski prijevod ima: *act and order*.

⁴⁸ Ketelaar, E. Being Digital in People's Archives. *Archives and Manuscripts*. 31, 2(2003), str. 8-22.

⁴⁹ McKemish, S., Gilliland-Swetland, A., Ketelaar, E. »Communities of Memory«: Pluralising Archival Research and Education Agendas. *Archives and Manuscripts*. 33, 1(2005), str. 146-175; Ketelaar, Sharing: Collected Memories in Communities of Records. *Archives and Manuscripts*. 33, 1(2005), str. 44-61.

⁵⁰ <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=366245&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> >. Vidi i Keckeméti, C., Székely, I. *Access to archives. A handbook of guidelines for implementation of Recommendation No R (2000) 13 on a European policy on access to archives*. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2005).

⁵¹ Dostupno na: http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2003/c_113/c_11320030513en00020002.pdf

žele priključiti. Nedavni primjer je Ukrajina. Svi predmeti KGB-a i Ukrajinske tajne službe preneseni su u Državni arhiv, s neograničenom dostupnošću. Sad je, kako pišu ukrajinske kolege, arhivski sustav taj koji nosi breme odgovornosti za čuvanje ravnoteže između interesa društva – tj. slobode informacija – i pojedinaca – tj. zaštite osobnih podataka.⁵²

Paradigma dostupnosti – kako je to nazvala Angelika Menne-Haritz u svojem poticajnom članku, objavljenom u prvome broju časopisa *Archival Science* – stavlja korisnika u središte arhivskoga interesa.⁵³ To iziskuje novu generaciju politike dostupnosti, sredstava i prakse, manje usmjerenu na zbirke, a više na arhive kao socijalni prostor i zapise kao socijalne entitete.⁵⁴ Ovo može zvučati teorijski, ali u stvari, razvoj istraživanja i teorije u arhivistici otvorili su put za preoblikovanje arhivskih struktura i vrijednosti te za postupan razvoj, provjeru i primjenu metoda i sredstava nove arhivske prakse koja je sukladna modernim društvenim potrebama i očekivanjima.

Arhivske ustanove, na svojim internetskim stranicama, počinju stimulirati svojevrсно uključivanje korisnika, poput dopuna podataka za popise birača (tj. vlasnike nekretnina), u Državnom arhivu u Belfastu (Public Records Office in Belfast), ili poziva za sudjelovanjem u oblikovanju foto-kataloga u Općinskome arhivu mojeg rodno grada Haaga. Australški nacionalni filmski i zvučni arhiv svaki opisani komad, pri dnu, oprema pozivom »ako nađete neku grešku molimo obavijestite nas na adresu: <mailto:corrections@nfsa.afc.gov.au?subject=Data%20Correction%20for%20Title%20144908>«. Nacionalni arhiv u Londonu nedavno je na svoju internetsku stranicu stavio beta verziju *Your Archives* omogućujući korisnicima da daju svoj obol opisnim komentarom sadržaja arhivske jedinice (cjeline). *Your Archives* je tako započeo razvijati online zajednicu korisnika: »Ove su stranice namijenjene vama da možete proširiti svoje znanje o arhivskim izvorima pohranjenima u Nacionalnom arhivu, ali i drugim arhivima u Ujedinjenom Kraljevstvu.« *Your Archives* je pregnuće *Weba 2.0*, koje koristi internet kao platformu, s oruđima dostupnima za objavu i suoporabu informacija, za otvorenost sadržaja i unos okrenut zajednici, npr. kroz wikije, obilježavanje (»tagging«) i dijeljenje informacija (»sharing«).⁵⁵

Predlažem da iskoristimo mogućnosti *Weba 2.0* tako da naše gradivo pretvorimo u *Archives 2.0*, stimulirajući ljude da pohrane svoje priče i dokumente na arhivski server, ne samo da bi povezali privatne i javne dokumente, već i da bi stvorili

⁵² Boriak, H. National archival legislation. The case of Ukraine: from totalitarian heritage to democratic society. *Archives in the Society*. Warszawa : The Head Office of State Archives, 2003., str. 240-245; Ketelaar, E. Recordkeeping and societal power. *Archives: recordkeeping in society*. Wagga-Wagga, Charles Sturt University, 2005., str. 291-292.

⁵³ Menne-Haritz, A. Access – The Reformulation of an Archival Paradigm. *Archival Science*. 1(2001), str. 57–82.

⁵⁴ Trace, C. The significance of the »humdrum elements of human existence«: an exploration of the role of records in everyday life. *Archives and archivists*. Dublin : Four Courts Press, 2006., str. 200-212.

⁵⁵ Van Garderen, P. *Web 2.0 and archives access systems*, presentation at the 2006 annual conference of the Society of American Archivists. Dostupno na adresi: <http://archivemati.ca/papers-presentations/>; vidi također: <http://archivemati.ca/2005/10/28/web-20-and-access-to-digital-archives/> Posjećeno: 22. srpnja 2007.

zajednice dokumenata.⁵⁶ Zajednica dokumenata može biti »zamišljena kao nakupina zapisa različitih oblika nastalih višestrukim slojevima akcije i interakcije između ljudi i ustanova unutar zajednice«.⁵⁷

Arhivi trebaju biti – kako bi rekao Verne Harris – gostoljubivi prema »drugima«, pozivajući ih k sebi. Uključujući ljudske priče činimo arhiv – do sada mjesto pamćenja i žaljenja - u socijalni prostor razumijevanja, opraštanja i pomirbe.⁵⁸

Socijalna navigacija i adaptivne (prilagodbene) tehnologije, temeljene na potrebama zajednice, mogu arhive učiniti socijalnim prostorima. Nekolicina takvih tehnologija predstavljena je protekle godine u Dublinu, na *Četvrtj konferenciji adaptivnih hipermedija i adaptivnih web-sustava*. Organizatori radionica o socijalnoj navigaciji internetskog sustava objasnili su to na sljedeći način:

Obilje ponude socijalnih sofvera, uključujući anotacijske sustave, wikije, klustere blogova, vizualizacije socijalnih mreža, socijalne recommender sustave i nove načine vizualiziranja konverzacije, stvara jedinstvenu mogućnost da se proširi istraživanje društveno-orijentirane prilagodbe (adaptacije) i da se njezini rezultati provedu u praksi. Načelo koje povezuje ove sustave jeste da oni utječu i da na njih utječu razni aspekti grupnog ponašanja.⁵⁹

U muzejskom svijetu postoji više primjera socijalne navigacije, uključujući blogging, socijalni tagging (društveno obilježavanje) i folksonomiju.⁶⁰ Kako to funkcionira u arhivskom okruženju može se vidjeti na internetskoj stranici *Polar Bear Expedition Digital Collections* Povijesne knjižnice Bentley (Historical Library Bentley) u Ann Arboru, koju je osmislila Elizabeth Yakel i njezin tim sa Sveučilišta Michigan.⁶¹

Njihov je cilj bio stvoriti sustav koji je prilagođen arhivskoj kulturi, koji će očuvati »autoritativni« glas arhivista dopuštajući istovremeno i drugima da ih se čuje.

---

⁵⁶ Ketelaar, E. Being digital; Ketelaar, E. Sharing.

⁵⁷ Bastian, J. A. *Owning memory. How a Caribbean community lost its archives and found its history*. Westport Conn. and London : Libraries Unlimited, 2003., str. 5.

⁵⁸ Derrida, J. Archive fever. A Seminar... *Refiguring the archive*. Dordrecht/Boston/London : Kluwer Academic Publishers, 2002., str. 54, kaže za rad arhivista da to »nije samo djelatnost pamćenja. To je i djelatnost žaljenja« (»...not simply a work of memory. It's a work of mourning. «). Beiner se poziva na Ricoeurov zaključak da su, frojdovski rečeno, i pamćenje i žaljenje oblici pomirbe koja olakšavaju terapeutski proces »prolaženja kroz nešto« (»working through«): Beiner, *Remembering*, 203.

⁵⁹ http://www.sis.pitt.edu/~paws/SNC_BAT06/index.html.%20Consulted%2017%20July%202007

⁶⁰ Bearman, D., Trant, J. Social terminology enhancement through vernacular engagement exploring collaborative annotation to encourage interaction with museum collections. *D-Lib Magazine*. 11, 9(2005): <http://www.dlib.org/dlib/september05/bearman/09bearman.html>, posjećeno: 24. srpnja 2007. Više radova dostupno je preko adrese: <http://www.steve.museum>

⁶¹ <http://polarbears.si.umich.edu/> Vidi: Yakel, E., Shaw, S., Reynolds, Po. Creating the next generation of archival finding aids. *D-Lib Magazine*. 13, 5/6(2007) <http://www.dlib.org/dlib/may07/yakel/05yakel.html> (posjećeno: 15. srpnja 2007.); Krause, G. M., i Yakel, E. Interaction in virtual archives: The Polar Bear Expedition digital collections next generation finding aid. *American Archivist* (u tisku).

Projekt je nadišao puko digitaliziranje više od 60 osobnih fondova i zbirki vezanih uz američku intervenciju u sjevernoj Rusiji, 1918-1919, poznatu kao »Polar Bear Expedition« (»Ekspedicija polarnog medvjeda«) – kolikogod je i samo digitaliziranje moglo biti velikim izazovom. Nadišao je i izradu online obavijesnog pomagala načinjenog u EAD-u (encoded archival description) – kolikogod to mogao biti veliki izazov. Yakelova je sve to nadišla, koristeći neke od mogućnosti digitalnog carstva, koje dopuštaju brzo pretraživanje, međusobno povezivanje, participaciju i suradnju te izvantekstualna sučelja. Odabrala je četiri osnovna oruđa za jačanje socijalne navigacije: komentiranje, kolaborativno filtriranje, bookmarking i registriranje posjeta.

Umjesto wiki-sustava, koji omogućuje korisnicima izravno objavljivanje opisa zbirke i pojedinačnih komada,⁶² Yakelova je odabrala sustav orijentiran diskusiji i komentiranju, koji omogućuje korisnicima da doprinesu i stupe u međusobne kontakte, ali također ostavlja arhivski glas nedirnutim. Kolaborativno filtriranje – kakvo koristi *Amazon.com* kad nudi odabir knjiga temeljem upita i pretraživanja drugih kupaca – obavlja se preko *Link Paths*, pokazujući koje su stranice, unutar digitalnih zbirki s Polar Bear internetskih stranica, korisnici posjetili neposredno prije pregledavanja tekuće stranice.

Korištenje bookmarka olakšava posjetiteljima ponovno korištenje materijala s internetskih stranica, te im, što je još bitnije, omogućava da kreiraju vlastite mini-zbirke ili »arhive« za osobnu upotrebu. U konačnici, postiže se posjetiteljeva informiranost budući da registrirane osobe mogu vidjeti koji su istraživači prisutni na internetskoj stranici, u bilo kojem trenutku. To dopušta ponešto asinkronu komunikaciju i omogućuje posjetiteljima da vide kakav je sastav ljudi koji su zainteresirani za određenu internetsku stranicu.

Neka mi bude dopušteno citirati barem jedan prilog internetskim stranicama Polar Bear:

Volio bih objaviti dnevnik svojega djeda Michaela Sprygade. Mi (njegovi nasljednici) po prvi puta smo čitali taj dnevnik. Dnevnik puno govori o osobi. Povrh toga na poledini dnevnika nalaze se adrese triju djedovih suboraca.....Veoma sam ponosan na doprinos moje obitelji naciji, ne samo obranom naše slobode, nego i pamćenjem i omogućavanjem drugima da nauče više. Svi možemo puno naučiti od svojih predaka.

Glavni cilj projekta Polar Bear bio je da se vidi mogu li sredstva socijalne navigacije biti iskorištena da olakšaju dostupnost arhivskih materijala.⁶³ Ljudi su počeli nuditi svoje izvorne materijale radi priključivanja postojećim arhivskim materijalima, transformirajući obavijesno pomagalo u sustav za razvoj zbirke. Međutim, dizajneri su, nakon prvih šest mjeseci, bili razočarani zbog ograničenog korištenja nekih interaktivnih elemenata, što je moguća posljedica relativne novosti internet-

---

⁶² Kao primjer vidjeti: (poput BBC Annotable Audio Project the BBC Annotable Audio Project) http://www.plasticbag.org/archives/2005/10/on_the_bbc_annotatable_audio_project/

⁶³ Krause, G. M., and Yakel, E. Interaction in virtual archives (vidi bilješku: 59).

skih stranica i obilja posjetitelja zainteresiranih za osobno nasljeđe, ali ne nužno i za obavijesti o drugim vojnicima ili za širu povijest »ekspedicije polarnog medvjeda«.

Ipak, Polar Bear internetske stranice omogućile su ljudima da podijele informacije (kao što je rekao jedan korisnik »da iskoriste vještine drugih ljudi u korištenju web stranica«) i da surađuju, i jedno i drugo korištenjem internetskih stranica, te da kontaktiraju s drugim ljudima preko e mail-a ili, čak, oči u oči. Yakelova i njezin tim »nisu razmišljali o ovakvome načinu dijeljenja informacija, pa im je to otkriće dalo zanimljiv uvid o mogućnostima weba za oblikovanje veza u fizičkome svijetu«.

Sve u svemu, Polar Bear projekt uvjerljivo provodi u praksi ono što je, prije nekoliko godina, bila samo spekulacija. Ja sam osobno sanjao o arhivima u kojima se koristi digitalna tehnologija kao tehnologija za povezivanje, radi uspostave veza među ljudima, povezivanja javnih i osobnih pamćenja i oblikovanja pluralističke dimenzije records kontinuuma.⁶⁴

IV.

Provodeći ovaj san u stvarnost, je li realno očekivati od hrvatskih arhiva i arhivista da se, pored svih drugih zadanih prioriteta, ne obaziru na manjak ljudskih i financijskih sredstava? Mišljenja sam da Hrvatska može savladati ovaj izazov. Ušli ste u digitalnu arenu, započeli utakmicu, učeći kroz djelovanje. U pogledu digitalne prezentacije i dostupnosti arhivskoga gradiva, internetske stranice Hrvatskog državnog arhiva uistinu su primjer toga kako bi se arhivi trebali povezati sa svojom publikom. Kako je utvrdilo izvješće Europske Unije za arhive u srednjoj Europi, »tisuće građana otkrile su nedavno javno arhivsko gradivo kao izvorište dokaza koji im omogućuju da pokažu i ostvare svoja građanska i ljudska prava.«⁶⁵ Izvješće nastavlja time da je izazov arhivista u tome da iskoriste svoj društveni položaj (budući da skrbe o dokazima potrebnima za održanje ljudskih i građanskih prava), da bi ojačali i razvili i druge uloge, postajući čuvarima arhivskoga gradiva »koje pripada narodu, nastalo je od naroda i namijenjeno je narodu« (»of the people, by the people, and for the people«). Ova misija ne bi trebala posustati pred slabostima koje u pravnom, financijskom i ljudskom pogledu imamo suočeni s papirnatom baštinom, već bi trebala jačati i biti poduprta uvjerenjem da možemo i da bismo trebali iskoristiti digitalne tehnologije, sada i u buduće, za rješavanje pitanja transfera, zaštite, dostupnosti i korištenja registraturnoga i arhivskoga gradiva.

Prevela Rajka Bućin

---

⁶⁴ Ketelaar, E., *Being digital*, str. 17.

⁶⁵ *Report on archives*, str. 132-133.